

נור ששכר

לע"נ מרן ראש הישיבה
הגאון הגדול רבי יששכר מאיר זצוק"ל
גליון קל"ו פרשת כי תצא תשע"ד

משנה שכר שכיר
ביאורים על הפרשה
מעובדים ממשנתו של רבינו

רמיזת מצות שילוח הקן - ועבודת הימים הנוראים (חלק א')

אך מדברי המדרש שם נראה עוד, כי במצות שילוח הקן טמונה בחינה עמוקה בבירור ענין זה יותר ממה שמצינו בשאר כל המצוות, וכפי שמסיים שם המדרש - "אמר הקב"ה, אפילו לא היית עוסק בדבר אלא מהלך בדרך, המצות מלוות אותך. מנין, שנא' כי יקרא קן צפור לפניך" (שם), וראוי איפה לבאר מהי מעלת מצוה זו המורה על בחינת "כי לויית חן הם לראשך" - יותר מבשאר מצוות.

ביאור בחינת מצוות העשה ולא תעשה שבשילוח הקן

"שלח תשלח אר"ה לא היה צריך לומר כן. אלא אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ונתעסק בכבודו של עולם ובתיקונו של עולם כד" (כד"א) שתינצל" (דברים רבה ו ה) מדברי חז"ל נראה כי שתי בחינות יש במצות שילוח הקן, שהעוסק בה הריחו מתעסק ב"כבודו של עולם" וב"תיקונו של עולם", וראוי להבין מהם שני עניינים אלו, ומהו ענין ה"הצלה" שזכר כאן המדרש שכדאי הוא למי שמתעסק בשתי בחינות אלו.

והנה, ידועים הם דברי הרמב"ן שהאריך לבאר את כפל ושינוי הלשון שבאזהרת השבת בעשרת הדברות, במאמר "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ ח) "שמור את יום השבת לקדשו" (דברים ה יב), שמצות "זכור" מצות עשה היא, שציווה הקב"ה בזה שנוכח את יום השבת לקדשו ולא נשכח, ומצות "שמור" היא אזהרת לא תעשה (ככל "השומר" פ"י ו"אל" שבתורה, שמצות ל"ת ה', שהזהיר בזה שנשמור את יום השבת שלא לחללו.

וביאר הרמב"ן (שמות כ ח) את שתי הבחינות הללו על פי מדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר את קפ"ב, וז"ל:

"ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור, ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, והוא מאמר החכמים שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה, באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה, ויקראו לברכת היום קדושה רבא שהוא הקדוש הגדול, ותבין זה.

ואמת הוא ג"כ, כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו".

ויבאורו דברי הרמב"ן על פי יסודו של המהר"ל שהאריך לבאר את ענין ריבוי מצוות התורה, שכל עניינם ותכליתם הוא לזכך ולצרף את ישראל, ולרומם מעפרורית החומר, להעלותם אל הבחינה הרוחנית הנצחית, וכפי שביאר באורך בספר תפארת ישראל (פ"ט ו"ה) ובתחילת דבריו פתח המהר"ל וביאר כך:

"הדרכים והפעולות אשר הם מביאים אל ההצלחה הם מצות התורה, שבשזולתם היה נשאר בכח - כמו שיתבאר עוד. והם הם החבל שמעלין את האדם מבור התחתיות - הוא העולם השפל - אל עולם העליון, להושיב אותו עם המלך ה' צבאות עין בעין, וכמו שיתבאר ענין זה, כי המצות הם צירוף האדם מן הגשמי, עד שאין האדם טבעי חמרי בעל הויה והפסד, כמו שהם הדברים הטבעיים החומרים. כי כל המצות מחייב אותם השכל שכך וכך יעשה, וכאשר האדם עושה המצוה שהשכל מחייב, הרי בזה יוצאה נפשו מן הטבע החמרית ודבקה בשכלי, כי השכל האלקי מחייב המצוה, וזהו צירוף וזיכוך נפשי".

ועל פי דבריו הוסיף המהר"ל לבאר עוד את מאמר רבי חנניא בן עקשיא (מכות כג): "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל - לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", שביאור ענין "לזכות" אינו מלשון "זכות" אלא מלשון "זיכוך" הוא, ומה שלא ציווה וריבה מצוות לשאר אומות אלא לישראל לבדם, הוא מפני שישראל לבדם מוכנים הם אל המצוות, ולא כן הם שאר הנבראים, ומי שמוכן במהותו לקניית המעלה הרוחנית, ודאי זכות גדולה היא לו בריבוי המצוות בכללותיהם ופרטותיהם, שכן יש בהם הכשר

שעם למה שקיום המצוה גוררת אחריה מצוה אחרת

מצות רבות נמנו בפרשתינו וכולן נגרות זו אחר זו, וכפי שדרשו רבותינו ז"ל במדרש (תנחומא ישן סי' א):

"מצוה גוררת מצוה מניין, שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך וגו', שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים. אחרי זה כתוב כי תבנה בית חדש - תזכה לבנות בית ולעשות מעקה. מה כתוב אחרי - לא תזרע כרמך כלאים, תזכה לכרם ולזרוע שדה. מה כתוב אחרי - לא תחרוש בשור ובחמור, תזכה לשורים ולחמורים. מה כתוב אחרי - לא תלבש שעטנז וגו', תזכה לבגדים נאים מצמר ומפשתן. מה כתוב אחרי - גדילים תעשה לך, תזכה למצות ציצית. מה כתוב אחרי - כי יקח איש אשה, תזכה לאשה ולבנים. למדנו שמצוה גוררת מצוה, לכך נסמכו פרשיות אלו לאלו".

ונמצא, כי אדם זה שהלך בדרך, ונקרה לפניו קן ציפור מן ההפקר, ודקדק לקיים בו את מצות שילוח הקן כהלכתו, בשכר זאת זוכה הוא למתנת קל בנכסיו, ויזכה לבנות בית - ולעשות בו מעקה, ויזכה ה' לקנות שדה וכרם - ולקיים בהם מצות כלאים, וגם שור וחמור יהיו לו - ויהא נשמר מלחרוש בהם יחדיו, ואחר כן יוסיף עוד ויזכה בבגדים נאים - לקיים בהם איסור כלאי בגדים ומצות ציצית, ויזכה לאשה ובנים ונכסים עושר וכבוד - לקיים בהם את מצות הבכורה בירושתו אחר אריכות ימיו ושינוי, וכל זאת באה לו בגררת אותה מצוה ראשונה שקיים באותו קן ציפור אשר נקרה לו בעת הילוכו בדרך, כאשר שת לבו להתעקב קמעא לקיים את מצות השי"ת ואשר ציווה לשלח את האם קודם נטילת הבנים. וכאן לימדך תורה כי כך היא דרכן של המצוות, שיש בקיומן סגולה לגרור אחריהן עוד קיום מצוות רבות, בשכר קיום אותה מצוה ראשונה שנתן לבו לקיים באותה שעה.

ואף שמדברי רש"י משמע קצת שהשכר אשר זוכה לו האדם בזכות קיום המצוות הם אותם קניינים גשמיים המגיעים לחלקו וכמשי"כ (כב ח) "כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה, שמצוה גוררת מצוה, ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים. לכך נסמכו פרשיות הללו", מכל מקום על פי האמת שפע גשמי זה שזוכה הוא לו הוא מפני מעשיו המוכיחים עליו כי אמנם מכיר הוא במהות האמיתית של קנייני העולם הזה, ומבין בדעתו כי כל בריאה גשמית שבעולם - ובפרט מה שהזמין הקב"ה לחלקו ונחלתו - כולם עומדים הכן לתכלית רוחנית, לקיום מצוות ה' ורצונו. ומי שמעשיו מוכיחים עליו שמבין הוא היטב את תכלית קנייני העולם הזה, ודאי ראוי הוא יותר משאר בני אדם לזכות לעוד ועוד קניינים גשמיים - אשר בהם יקיים כהנה וכהנה עוד מצוות.

וזהו תורף ענין "מצוה גוררת מצוה" שחידשו ודרשו חז"ל ממקראות אלו, שהמקיים מצוה אחת כהלכתה, ודאי ראוי הוא לזכות לקניינים וכלים רבים לקיים מצוות רבות, ואמנם שורש הכל היא אותה מצוה שקיים בלכתו בדרך, ובשכרה ייטב לו בעולם הזה, ויאריך ימים בעולם הבא.

ענין המצוות המתלוות לאדם בכל דרכי החיים

ועוד דרשו חז"ל בענין זה (דבר"ד ו א) את דברי שלמה המלך במשלי (א ט): "כי לויית חן הם לראשך וענקים לגורגתין" - "מהו כי לויית חן הם לראשך. אמר רבי פנחס בר חמא לכל מקום שתלך המצות מלוות אותך", וממשיך המדרש שם ומבאר כי בכל מדרך כף רגלו של אדם בעולם הזה, תתלווה אליו מצוה הנוגעת לאותה הדרך, כי הבונה בית - מתלווה לבניינו מצות מעקה, וכאשר יקבע בה דלת - תתלווה אליו מצות מזוזה, וכן הוא בכל דרך וענין בעולם הזה, שכל קנייני האדם, בבית ובשדה, בבגדיו ובמקנהו, ואף בעסקי גופו, בכלם נאמרו לאדם מצוות והלכות רבות עד אין מספר, עד שאין דרך לאדם בעולם הזה שלא ילווהו מצוות רבות ופרטי דינים והלכות רבים עד אין מספר, וזו היא תכלית כל ענייני העולם הגשמי, לקיים בהם את רצון השי"ת ותורתו, בכל פרטיה ודקדוקיה.

אליבא דהלכתא

האם מותר לאכול מאכלים הקשים לשכחה

בגמ' בהוריות (יג, א) מצאנו שישים דברים הקשים לשכחה, כגון הרגיל בזיתים, השותה מים של שוירי רחיצה, העובר בין שתי נשים, הקורא כתב שעל גבי הקבר, וכדו'.

וכתב המאירי (הוריות שם) דכיון שהחכמה היא עיקר גדול ויתד שכל היחוסים תלויין בה צריך אדם להשתדל בה תכלית ההשתדלות ולהיות תורתו קבע ושאר הדברים עראי וכן שירגיל עצמו באכילת הדברים המעמידים את הלמוד וכן לשמור עצמו מהדברים המשכחים והמטמטמים את הלב.

והנה מבואר במשנה **באבות** (ג, ה) שכל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, וכן מבואר בגמ' **במנחות** (טז, א) שהשוכח דבר אחד ממשנתו עובר בגי' לאוין. ומעתה יש לדון האם מותר לאכול מאכלים הקשים לשכחה או לעשות מעשים הגורמים לשכחה, או שכיון שעיי"כ הוא גורם לעצמו לשכוח מה שלמד אסור לעשות כן.

ובדברי הראשונים מצאנו שני טעמים לדברי המשנה שהשוכח דבר ממשנתו מתחייב בנפשו, **רבינו יונה** (אבות שם) כתב דהטעם הוא משום שיבוא להורות היתר ע"פ הזכרון ויאמר כך וכך א"ל רבי, ונמצאת תקלה באה ע"י ונקרא פושע מפני שגגת תלמוד עולה זדון.

אמנם הרשב"ץ (מגן אבות שם) כתב דאינו נראה שהחייב הוא משום שגגת הוראה דא"כ אף אם תקפה עליו משנתו חייב דהיה לו למנוע עצמו מלהורות, ולהדיא איתא במשנה שם שפטור, וע"כ נראה דהטעם הוא משום השכחה עצמה שכיון ששכח בפשיעתו מתחייב בנפשו.

והנפק"מ לכאוי' הוא בשוכח בצורה שאינה דרך פשיעה דלדעת רבינו יונה חייב משום שהורה הוראה שאינה טובה, ולדעת הרשב"ץ יש לדון שמא כה"ג אינו נחשב דרך פשיעה ופטור.

והנה התבאר בגמ' (הוריות שם) שהאוכל ממאכל שאכל ממנו עכבר קשה לשכחה, ואעפ"כ כתב **בספר חסידים** (סימן תתרח) שמותר לאכול מלחם שאכלו מהם עכברים ואין בזה איסור כיון שאינו עובר איסור עד שישב ויסירם מלבו. הרי שמבואר מדבריו שאין איסור לעשות מעשים הגורמים לשכחה דכה"ג אינו נחשב שמסיר מליבו.

וכן יש להוכיח מהא דאיתא **בסוכה** (לו, א) שרבי חנינא אכל מאתרוג שניקבהו עכברים, הרי שאף שדב"ז גורם לשכחה מ"מ עשה כן.

ומיהו יש לדחות הוכחה זו ע"פ דברי **הכפות תמרים** (שם ד"ה איתמר) **והט"ז** (תרמט, ח) שכתבו דאירי אחר שחתך מקום האכילה, ולפי"ד י"ל דכיון שחתך מקום האכילה שוב אינו גורם לשכחה.

והנה בגמ' בברכות (לח, א) מבואר שרבי יוחנן אכל זית מליח, וצ"ב דאיתא **בהוריות** (יג, א) שאכילת זית גורמת לשכחה, ואם נאמר שיש איסור באכילת זית כיצד אכל ר"י מאכל זה. ומיהו יש לדחות דבגמ' איתא 'הרגיל בזיתים' ומשמע שדווקא מי שרגיל בכך משכח תלמודו וי"ל דרבי יוחנן לא היה רגיל בכך [ועוד י"ל ליישב ע"פ דברי המג"א (קע, יט) שכתב שהידוע לכיון את כוונת האכילה אין הזית גורם לו לשכחה, ולפי"ז י"ל דר"י ידע לכיון שמות אלו ושוב לא נגרם לו שכחה].

ושו"ר במור וקציעה (ס"י קט) שכתב שזיתים גורמים לשכחה רק אם אוכלם לחים אך אם אוכלים כשהם כבושים אין איסור בדבר, והוכיח כן מהא דר"י אכל זית מליח עיי"ש ודו"ק.

אלא שלכאוי' יש להביא ראייה לזה מהא דאיתא **בתמיד** (כז, א) שהכהנים לא היו ישינים בבגדי קדש אלא היו פושטין ומניחין אותן תחת ראשיהן. ובגמ' **בהוריות** (שם) התבאר שי"א שהמניח כליו תחת מראשותיו בא לידי שכחה, ואם נאמר שיש איסור לעשות כן כיצד עשו זאת הכהנים, וכבר הקשה כן **הבאר שבע** (שם).

ובשו"ת דובב מישרים (א, כט) כתב ליישב דבדברים קדושים ל"ש לומר שגורמים לשכחה, וכתבאר מדברי **המהרש"ם** (ח"ב מפתחות ליו"ד סי' ח) שכתב שבמקדש לא היתה שורה רוח רעה, ועל כן היו רשאים הכהנים לישון על בגדיהם [ועיי"ש בשו"ת שלמת חיים (א, ז) שכתב שהיו רשאים לעשות כן כיון שהבגדים אינם שלהם].

ומ"מ נראה להוכיח מדברי **הא"ר** (ס"י קע) שכתב שהאוכל לשובע נפשו עד שמשכח לימודו עובר בלאו, ומשמע מדבריו שאף שאוכל לצרכו חשיב כעושה מעשה ומשכח תלמודו, ולפי"ז ה"ה אף האוכל לצרכו מאכלים הגורמים לשכחה עובר בלאו. וכן הובא בשם **החזו"א** (ע"י בשו"ת שבט הקהני או"ח סי' ב) שמי שאינו נוהר מלאכול מאכלים הגורמים לשכחה עובר בלאו. וכ"כ בשו"ת **משנה הלכות** (ג, סב) **ובשו"ת להורות נתן** (א, נט אות יד) שהעושה אחד מאותם דברים המשכחים את הלימוד עובר בלאו וה"ה אף האוכל מאכלים המשכחים את הלימוד שעובר בלאו [ועיי"ש בשו"ת שלמת חיים (להגרי"ח זוננפלד) (סי' מא - מב) שאפשר שיש בזה לאו דהשמר פן תשכח את הדברים].

אמנם דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א (שי"ח השדה קונטרס ספר זכרון ח"ב עמ' ז) שאף העושה מעשים הגורמים לשכחה או אוכל מאכלים הגורמים לשכחה אינו עובר בלאו כיון שאין זה מוכרח שישכח אלא זה רק גורם להחליש הזיכרון והוא מכיון להנאת עצמו לאכילה, אלא שכתב שאין בזה איסור מ"מ ראוי להיזהר לכתחילה מכל הדברים הגורמים לשכחה שהרי לכך מנאום חכמים שידעו להיזהר מהם, וכ"כ בשו"ת **דברי מלכיאל** (ב, נג) שאף האוכל מאכלים הגורמים לשכחה אינו עובר באיסור.

נכתב ע"י הרב מ. י. פ. שליט"א

מדור זה נכתב לעיון בלבד ואין לסמוך עליו הלכה למעשה

והכנה לזכייה רבה ונשגבה במעלות הרוחניות העליונות.

וזהו תורף מה שביאר הרמב"ן בשתי בחינות אלו של "זכור ושמור" - שמצוות עשה תכליתן היא להביא את האדם למעלת "אהבת ה'", אשר מתוך קיום המצוות באהבה תתעורר מידת הרחמים עליו ג"כ, והמשל על זה הוא העבד המקיים את מצוות אדונו האהוב, שבקיום מצוותו מעורר הוא את אהבת האדון ורחמיו עליו, וכך גם המקיים את מצוות ה', מעורר הוא את רחמי ה' עליו ועל כל ישראל. אך בחינת מצוות לא תעשה שבתורה, שורשם ויסודם במידת "יראת ה'" - אשר היא פועל יוצא ותוצאת הנהגת "מידת הדין", שהנשמר ממה שהזהיר עליו האדון ברוך הוא מתוך יראתו ממנו, משול הוא לעבד הנשמר ממה שהזהיר אדונו מיראתו מפניו, ובה ניצול הוא ממידת דינו של האדון המושל עליו.

ונמצא, כי האדם הגשמי בקיימו את מצוות ה', הריהו מזוכך את גופו הגשמי, ומעלהו להשיג את המעלות הרוחניות, בהגברת השכל הרוחני על החומר העכור. ולכך ניתנו לאדם רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח איברים גשמיים, ושס"ה מצוות ל"ית כנגד שס"ה גידים גשמיים שבאדם, להורות כי זו עיקר טעם בריאתו בעולם זה, להעלות את עולמו הגשמי, להיות בר המעלה הרוחנית.

בחינת "כבודו של עולם ותיקונו" שבמצוות שילוח הקן

וזה הוא עומק כוונת המדרש שהזכרנו לעיל "אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ונתעסק בכבודו של עולם ובתיקונו של עולם כדאי שתינצל", שבמצוות שילוח הקן יש גם מצות עשה - "שלח תשלח את האם", וגם מצות לא תעשה - "לא תקח האם על הבנים", והמקיים מצוה זו הריהו עוסק בשתי הבחינות הללו - בחינת האהבה אשר היא בגדר "כבודו של עולם", שקיום מצוות העשה הן בבחינת "כבוד המלך" אשר ציווה לעבדיו והם מקיימים מצוותיו וכמו שנתבאר לעיל, שדבר זה מעורר את רחמי האדון על עבדו, וגם יש בה בחינת "תיקונו של עולם", שהנשמר ממה שהזהיר עליו האדון ב"ה הריהו עוסק במניעת קלקול העולם והתעוררות מידת הדין, שעל ידי שמירת אזהרת הבורא יתברך משקית הוא את מידת הדין, ומגן הוא על כל העולם כולו.

ומעתה נבין עוד את מה שנתבאר במדרש, כי כפל לשון "שלח - תשלח" יורה על גררת מצוה זו של שילוח הקן, שמי שעוסק במצוות "שלח" באותו קן ציפור, ונוהר ונשמר בבחינת העשה ולא תעשה שבה, הרי זה מורה כי כל דרך בזה העולם - ואף בהליכות בדרך לתומו - לא נועדו כלל אלא לתכלית קיום רצונו יתברך והשמר ממה שהזהיר עליו, הריהו זוכה להשקיט את מידת הדין ולעורר את מידת הרחמים, על ישראל ועל כל העולם כולו, ובשכר מה שעוסק ב"כבודו של עולם ותיקונו" יזכה ג"כ לשילוח נוסף הרמוז בתיבת "תשלח", ויזכו אף בניו כמותו ללכת בדרך טובים ולשמור אורחות צדיקים, ויתקיים בו ג"כ "ואת הבנים תקח לך".

(המשך המאמר ברצות ה' בשבוע הבא)